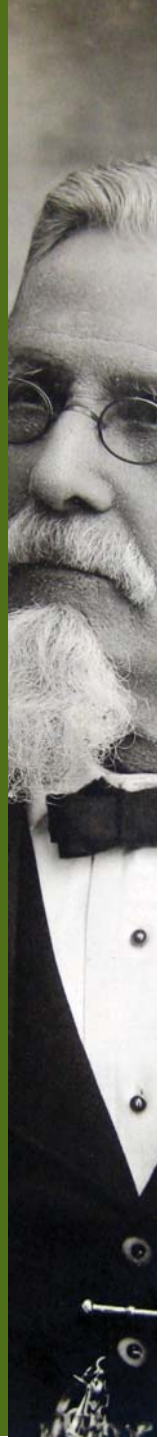

Fragment del llibre
VERSIÓ COMPLETA EN PAPER
DISPONIBLE EN LLIBRERIES

Jaume *Numó*

Un santjoaní a Amèrica

Cristian Canton Ferrer i Raquel Tovar Abad

COORDINACIÓ Ariadna Lluís i Vidal-Folch
CORRECCIÓ / TRADUCCIÓ AL CASTELLÀ L'Apòstrof
DISSENY GRÀFIC barcelonaorigen
IMPRESSIÓ Cege

© Fundació Casa Amèrica Catalunya
© Ajuntament de Sant Joan de les Abadesses
© Dels textos: els seus autors
© De les imatges: els respectius propietaris que
les han cedides
© Hereus Nunó

ISBN: 978-84-85736-54-6
DL: B-35.069-2010

25
ANYS

Ajuntament de Barcelona

caeid

www.americat.net

www.santjoandelesabadesses.cat

Jaume Nunó

UN SANTJOANÍ A AMÈRICA

Cristian Canton Ferrer i Raquel Tovar Abad

CRISTIAN CANTON FERRER (Terrassa, 1980) és pianista, titulat pel Conservatori de Terrassa amb menció d'honor, i expert en les relacions musicals entre Catalunya i Amèrica al segle XIX. Dins la seva activitat d'investigació en l'àrea de la musicologia, ha publicat recentment la biografia del compositor Luis G. Jordà, famós a Mèxic però desconegut a casa nostra, i està treballant en la recuperació de l'abundant patrimoni musical que altres músics catalans van llogar a l'Amèrica Llatina i que roman encara oblidat. A més de les seves activitats musicològiques, és doctor per la Universitat Politècnica de Catalunya en l'especialitat de visió per computador i intel·ligència artificial, i ha estat convidat com a investigador visitant i ponent per diverses institucions a Mèxic, Suïssa, Anglaterra, Polònia, Israel, Turquia i els Estats Units.

RAQUEL TOVAR ABAD (Barcelona, 1979) és enginyera de telecomunicació per la Universitat Politècnica de Catalunya, experta en gestió i classificació de dades digitals, i docent en l'especialitat de xarxes informàtiques. En el camp musical, va estudiar al Conservatori del Liceu de Barcelona i aquesta és la seva primera contribució al camp de la musicologia. Actualment està duent a terme un estudi sobre els compositors catalans que van emigrar a Anglaterra durant el segle XIX, entre ells Ramon Carnicer, compositor de l'himne nacional de Xile.

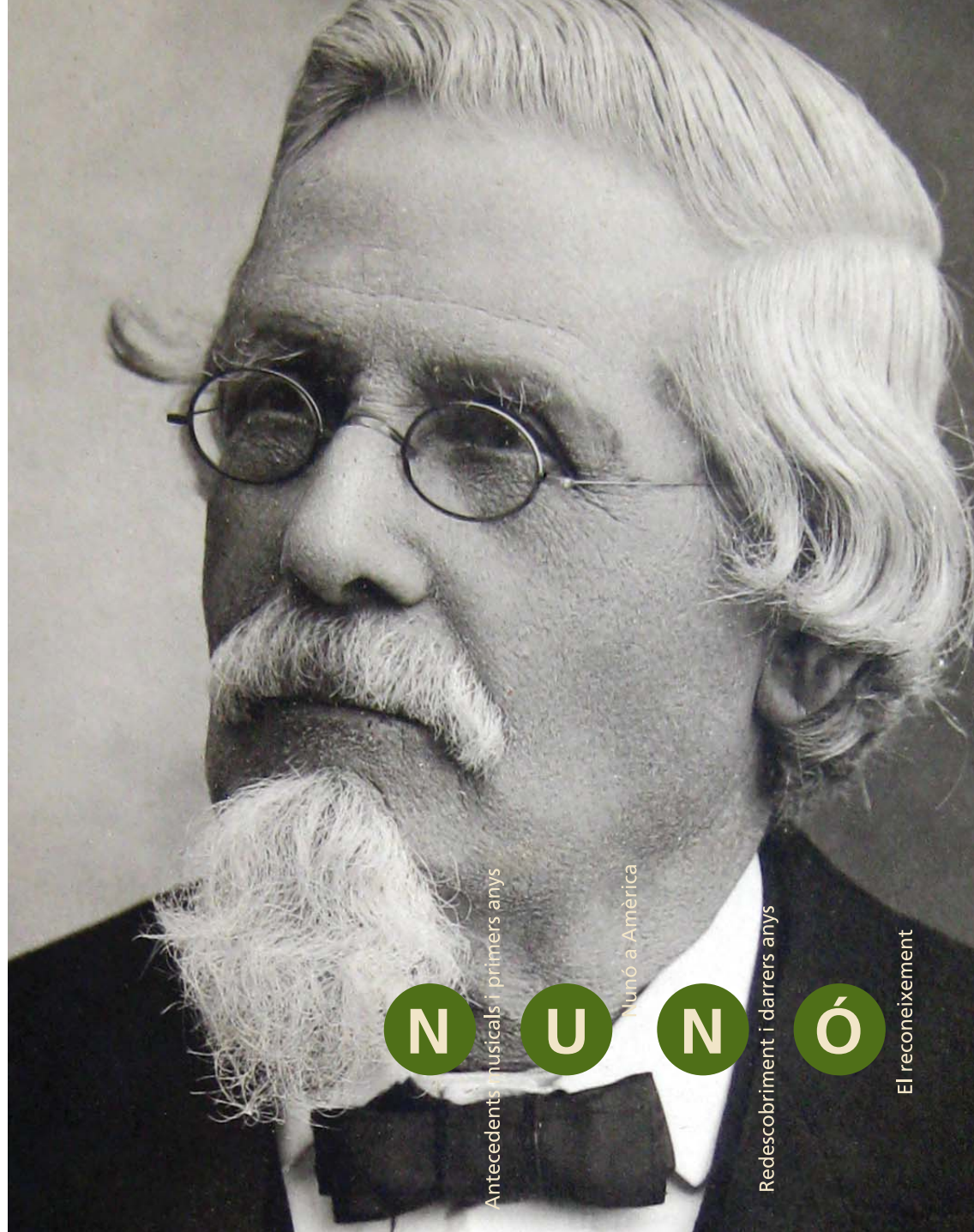
¿Cómo se escribe? Leyendo.

De lo leído, escogiendo.

De lo escogido, escribiendo.

General Ignacio María Beteta

**Als santjoanins i santjoanines
i als nostres pares**

N U N Ó

Antecedents musicals i primers anys

Unió a Amèrica

Redescobriments i darrers anys

El reconeixement

Índex

PRESENTACIONS

RAMON ROQUÉ I RIU Alcalde SANT JOAN DE LES ABADESSES	13
PATRICIA ESPINOSA CANTELLANO Secretària de Relacions Exteriors MÈXIC	17
ANTONI TRAVERIA CELDA Director General CASA AMÈRICA CATALUNYA	21
JOSÉ MARÍA MURIÀ Historiador ACADEMIA MEXICANA DE LA HISTORIA	23
Presentació dels autors	27

I ANTECEDENTS MUSICALS I PRIMERS ANYS

1 Introducció	35
La presència de músics catalans a Amèrica	36
Jaume Nunó: una trajectòria poc coneguda	41
Una troballa fortuïta	44
Estructura del llibre	45
<hr/>	
2 Primers anys (1824-1834)	47
Introducció	48
La família Nonó	51
Nonó vs. Nunó	58

3 Estudis i primeres feines (1834-1853)	65
Anys de formació	66
Bandes i orquestres a Sabadell i Terrassa	71
Viatge a Cuba	75

II NUNÓ A AMÈRICA

4 Nunó a Mèxic (1853-1856)	87
Arribada a Mèxic	88
L'himne nacional mexicà	97

5 Pelegrinatge per Amèrica (1856-1869)	109
Últims temps a Mèxic	110
Les companyies d'òpera	113
Últimes gires	122

6 Buffalo (1869-1901)	125
Primers anys a Buffalo	126
Rochester	137
Buffalo i Nova York	142

III REDESCOBRIMENT I DARRERS ANYS

7 El redescobrimnt de Nunó (1901-1906)	151
L'Exposició Panamericana de Buffalo	152
El primer viatge de Nunó a Mèxic	158
El segon viatge de Nunó a Mèxic	165

8 Darrers anys de Jaume Nunó (1906-1908)	169
La mort	171
Els fills de Jaume Nunó	177

IV EL RECONeixEMENT

9 Més enllà de Jaume Nunó: Sant Joan de les Abadesses i les relacions amb Mèxic	183
Salvador Moreno, impulsor de la recuperació de Jaume Nunó	184
Agermanament entre Sant Joan de les Abadesses i San Luis Potosí	188

CATÀLEG D'OBRES

10 Obra	193
Catàleg	196

Presentació

RAMON ROQUÉ I RIU Alcalde SANT JOAN DE LES ABADESSES

Com a alcalde de Sant Joan de les Abadesses estic orgullós de tenir a les mans aquest llibre que recull la biografia completa de Jaume Nunó i Roca i fa una petita ressenya de la relació entre santjoanins i mexicans; un llibre que neix molt ben apadrinat i acompanyat.

Aquest treball biogràfic de Jaume Nunó suposa el reconeixement de la persona amb més projecció internacional que, fins ara, ha tingut la nostra baronal Vila. És l'expressió gràfica d'una estimació sentida, profunda i justa vers el mestre Jaume Nunó, l'il·lustre personatge nascut a la nostra terra que, arran dels seus viatges a la recerca de formació musical, assolí la consideració de peça clau en la història pàtria dels mexicans i mexicanes en compondre l'himne nacional de Mèxic.

Sens dubte, l'obra que segueix aquestes paraules esdevindrà una publicació de referència obligada en relació amb la vida i obra del compositor. No en debades es tracta del primer treball sobre aquesta figura realitzat amb profunditat.

Exhaustiu i rigorós, reuneix les condicions perquè Casa Amèrica Catalunya, institució catalana de caràcter internacional a la qual es deu l'edició d'aquest llibre i que, des d'un primer moment, va mostrar el seu interès pel treball biogràfic proposat per l'Ajuntament de Sant Joan de les Abadesses, el considerés digne de ser publicat.

L'Ajuntament que en aquests moments tinc l'honor de presidir, recollint el llegat del treball realitzat durant dècades des del consistori santjoaní i amb la participació inestimable de nombrosos col·laboradors als quals vull agrair la seva dedicació i compromís, va promoure la idea d'escriure aquesta biografia, que s'inscriu en el marc del llarg procés de reconeixement a Jaume Nunó.

En l'any en què se celebra el bicentenari de la independència de Mèxic i s'inaugura El Palmàs, la casa natal del compositor, l'edició i publicació d'aquest llibre adquireix un sentit especial. Precisament, El Palmàs-Casal Jaume Nunó acull des del mes de juny de 2010 una exposició permanent que permet conèixer el significat de la trajectòria del compositor santjoaní en un marc de contingut històric i cultural.

La figura de Jaume Nunó té un significat important per a Sant Joan de les Abadesses. En primer lloc, per la projecció i el reconeixement internacionals que ha donat a la vila. En segon lloc, perquè cal remarcar els vincles establerts entre santjoanins i mexicans promoguts i potenciats per Salvador Moreno que, entusiasmat per recuperar la memòria del compositor santjoaní, va promoure el lligam entre Sant Joan i el poble mexicà. Un lligam, un agermanament, que ha unit dues poblacions, Sant Joan de les Abadesses i San Luis Potosí, i que per damunt de tot, ha relacionat persones de diferents cultures però amb la capacitat de compartir el bo i millor de totes dues per enriquir-les mútuament. Una mostra més d'aquest enriquiment és la biografia que ara començareu a llegir.

Fou el cònsol general de Mèxic a Barcelona, Sr. Jaime García Amaral, amb qui ha estat tot un honor treballar conjuntament, qui va obrir totes les portes per fer

realitat aquesta biografia. També vull fer un esment especial al Sr. Antoni Traveria, director general de Casa Amèrica Catalunya, a qui vull agrair l'oferiment d'apadrinar aquesta biografia i el seu suport incondicional des del primer dia.

Cal remarcar en aquest punt l'entusiasme de Montserrat Tallant, regidora de Cultura de l'Ajuntament de Sant Joan de les Abadesses, que ha promogut i vetllat per aquest projecte, i també l'inestimable suport de la resta de regidors i regidores del consistori.

Finalment, resulta obvi constatar que darrere aquest treball hi ha unes persones que han realitzat una important tasca de recerca; persones que han entès en tot moment quin significat té l'obra per a tots els que hem impulsat la redacció d'aquest llibre i que han recollit amb delicadesa i professionalitat cadascuna de les vivències del seu protagonista. Vull agrair al Cristian i la Raquel, autors de la biografia però també responsables d'una tasca de recerca impecable i rigorosa, que hagin dedicat un temps de la seva vida personal a descobrir-nos qui fou realment Jaume Nunó.

Ara, us convido a conèixer a través d'aquest llibre el compositor Jaume Nunó i Roca.

Sant Joan de les Abadesses, 15 de juliol de 2010

Presentació²

PATRICIA ESPINOSA CANTELLANO Secretària de Relacions Exteriors MÈXIC

Si l'Himne Nacional Mexicà és immortal es deu a que els mexicans han vessat la seva sang als seus acords als camps de batalla i avui, enmig de la pau benedicta, és el símbol de la unificació mexicana.

Jaume Nunó, 1901

És per a mi un honor poder presentar aquesta biografia sobre en Jaume Nunó Roca, músic català nascut a Sant Joan de les Abadesses, Girona, conegut i reconegut per tots els mexicans per ser l'autor de la música de l'Himne Nacional Mexicà, un dels nostres símbols patris.

Gràcies a aquesta diligent recerca i al treball que van realitzar els seus autors en diversos països i fons podem conèixer més sobre la vida d'aquest gran músic. Malgrat que la transcendència de l'obra de Jaume Nunó per la història de Mèxic és inqüestionable, se sabia ben poc dels seus orígens i de les raons que el porta-

rien a terres mexicanes i que després l'allunyarien d'aquestes per portar-l'hi de nou, de la mateixa manera que poc o res se sabia de les seves obres i composicions, més enllà de la peça musical que l'immortalitzaria a la història del nostre país i al cor de tots els mexicans.

De Catalunya a Cuba i de Cuba a Mèxic, Jaume Nunó trobaria a Mèxic la immortalitat en musicalitzar, l'any 1854, la lletra de l'himne escrit per Francisco González Bocanegra. Més tard viuria, pel seu treball com a director d'orquestra o pianista, a Nova York, Boston i L'Havana. Ocasionalment va viatjar a Mèxic, fins que va decidir instal·lar-se a Buffalo, l'any 1869, on va destacar com a professor de cant i fundador d'un prestigiós cor.

De com se'l redescobreix al nostre país a principis del segle XX, dels homenatges que rep en vida, del gran significat que no només tenia ell per a Mèxic, sinó també Mèxic per a ell, i de les noves composicions que dedica al nostre país ens informa i recrea aquí aquesta esplèndida biografia.

Debem aquesta valusosa i necessària recerca a l'entusiasta iniciativa de l'Ajuntament de Sant Joan de les Abadesses, de Casa Amèrica Catalunya i de la Secretaria de Relacions Exteriors de Mèxic, a través del seu Consolat General a Barcelona, així com, per descomptat, a la magnífica tasca de Cristian Canton Ferrer i Raquel Tovar Abad.

Aquest llibre fa palesa la fructífera cooperació que, al llarg de molts anys, han anat desenvolupant diverses institucions catalanes i mexicanes.

Ens omple d'orgull que aquesta cooperació interinstitucional quedi avui reflectida en aquesta biografia, amb la qual es ret un merescut homenatge a en Jaume Nunó Roca, l'obra del qual constitueix un dels més sòlids llaços que uneixen i uniran per sempre mexicans i catalans, i per descomptat, Mèxic i Espanya. En nom de Mèxic, agraeixo a l'Ajuntament de Sant Joan de les Abadesses, a Casa Amèrica Catalunya i als qui han obert per al cas els seus fons i arxius, en especial

als descendents de Jaume Nunó, el seu ajut per tal que avui puguem conèixer-lo una mica més i rendir-li l'homenatge del qual és mereixedor.

Enguany, que els mexicans commemorem el Bicentenari de l'inici de la independència del nostre país, independència que Jaume Nunó ens va ajudar a consolidar per mitjà d'acords que són part de la nostra identitat, el recordem amb afecte i agraïment.

Presentació³

ANTONI TRAVERIA CELDA Director General CASA AMÈRICA CATALUNYA

A dos-cents anys de la independència mexicana i a més de cent cinquanta de la composició del seu himne nacional, descobrim Jaume Nunó, la figura i obra del qual resulten pràcticament desconegudes a Catalunya, essent a Mèxic, en canvi, ben populars.

Gràcies a la tasca de dos acurats investigadors, Cristian Canton Ferrer i Raquel Tovar Abad, i a l'esforç d'institucions catalanes i mexicanes, aquest compositor d'origen modest i destí brillant, nascut a Sant Joan de les Abadesses, és el protagonista de l'esplèndida biografia que teniu entre les mans, que recupera un bon gruix de documentació inèdita trobada de forma gairebé fortuïta a les golfes d'una casa dels afores de Nova York pertanyent a la descendència de la família Nunó.

D'una banda, la tasca de recerca ha culminat amb la biografia present. D'una altra, el 20 de juny de 2010 es va inaugurar a Sant Joan de les Abadesses la casa

natal del compositor, coneguda com El Palmàs i recentment restaurada, que a partir d'ara funcionarà com a casal social del municipi. Alhora, s'obria al públic al mateix Palmàs una exposició permanent sobre el compositor santjoaní, coincidint amb les commemoracions del bicentenari de Mèxic.

La vida quotidiana d'una humil família santjoanina dedicada al tèxtil, el sorprenent viatge d'un dels seus membres, Jaume Nunó, a Cuba i Mèxic, i la seva vida als Estats Units, per arribar, finalment, a l'enorme reconeixement que va assolir com a compositor i director d'orquestra, seran els eixos a través dels quals, amb aquest llibre, se'ns revelarà per primer cop un personatge interessantíssim de la nostra història: un dels cinc músics catalans que, a través de la música –i en particular, amb la composició d'himnes nacionals encara vigents–, ens uneixen amb l'Amèrica Llatina, en aquest cas amb el poble mexicà.

Presentació⁴

JOSÉ MARÍA MURIÀ Historiador ACADEMIA MEXICANA DE LA HISTORIA

In memoriam Salvador Moreno

Per als catalans, la noció de la figura de Jaume Nunó i Roca és relativament nova. Vull dir que no fa pas gaire que ha començat a ser reconeguda. Cal tenir present que va ser el músic i historiador de l'art Salvador Moreno, nascut a la ciutat d'Orizaba (Veracruz), qui va començar a motivar-los per tal que tinguessin present el fill de Sant Joan de les Abadesses que havia fet la música de l'Himne Nacional Mexicà.

Moreno va fer bona feina, que altres han continuat fins a arribar al feliç moment que Cristian Canton Ferrer i Raquel Tovar Abad donaren per acabada la redacció d'aquest llibre. A hores d'ara, quan Moreno seria a punt d'arribar als cent cinc anys de vida, ja en fa més de deu que les seves despulles es troben al cementiri de Sant Joan de les Abadesses, a canvi que Nunó ja en fa prop de seixanta (des de 1942) que es troba a la que abans es deia la Rotonda de los Hombres Ilustres al Panteó de Dolores, de Ciutat de Mèxic.

En certa manera es forja així un fort lligam entre les dues nacions.

De la consciència col·lectiva dels mexicans, en canvi, ja fa molt de temps que Nunó en forma part. La raó és relativament senzilla: a Mèxic l'himne l'acceptem en gran manera, ens agrada sentir-lo, ens agrada cantar-lo i ens agrada molt saber que existeix. De fet, pràcticament no hi ha cap mexicà que no el reconegui immediatament quan es toca i que no en sàpiga almenys un parell o tres de les vuit estrofes que encara té.

Fins i tot, estem convençuts que és dels himnes més bonics que hi ha al món. Encara que, objectivament, veritables coneixedors ens demostrin una altra cosa, mai de la vida estarem disposats a acceptar que no és així.

L'obra de Nunó, sigui com sigui, forma part de nosaltres mateixos. Així com no hi ha cap català com cal que no s'emocioni en sentir "per estranya regió l'accent natiu" –així ja ho deia Bonaventura Carles Aribau a l'*Oda a la pàtria*–, cap mexicà es deixarà d'emocionar, i potser se li escaparà alguna llàgrima escadussera, quan senti el seu himne lluny de casa.

Hi ha fins i tot una pel·lícula de l'any 1943, que vèiem gairebé cada any sense cansar-nos quan arribava la data del 5 de maig, en què celebrem la victòria dels exèrcits republicans a Puebla contra l'exèrcit francès enviat per Napoleó III. Es titula *Mexicanos al grito de guerra*.

En aquest film, després d'explicar-nos la història del concurs que va guanyar Nunó i del menyspreu de què va ser motiu a causa dels seus lligams amb el dictador López de Santa Anna, es veu que, quan la dita batalla anava malament per als mexicans i els francesos avançaven incontenibles, el trompetista va caure ferit. Un deixeble de Nunó, que estava resistint a la trinxera, s'apoderà de l'instrument i, en lloc de tocar el que calia, es va posar a interpretar l'himne de referència amb tota la força dels pulmons. Queda palès a la pel·lícula que fins els ferits i el moribunds –i potser alguns morts i tot– s'incorporaren i el seguiren

amb el seu cant, que va retrunyir per aquelles muntanyes, tal com succeí als Brucs quan els catalans van fer front també als francesos. Els soldats mexicans reaccionaren amb noves energies i els enemics de la pàtria procediren a retirar-se precipitadament davant la gran força de l'embat.

L'improvisat trompetista cau ferit de mort, però no perd l'alè necessari per dirigir un missatge lapidari a Nunó, a l'infinit i a la posteritat: "Mestre: el nostre himne ha guanyat la seva primera batalla". Mentrestant, el fons musical, que no cal dir quin és, va apujant de volum i les càmeres enfoquen el cel tot clar i esperançador. Més d'una vegada el públic acabà dempeus també cantant l'himne amb veu ben forta.

Però el que resulta desagradablement cert és que, malgrat la manifesta devoció per aquesta obra de Nunó, el que fins ara en sabem és molt poca cosa. De les anades i vingudes per fer l'himne, la majoria en tenim una idea més o menys clara. Però del que va fer Nunó abans de venir a Mèxic, el per què ho va fer i, finalment, de tota la seva trajectòria ulterior als Estats Units, fins i tot de la seva tornada a Cuba i els seus viatges per Mèxic, quan ja era molt gran, no en sabem pràcticament res. La seva família, com era? On va estudiar? De què va viure?... Tot allò necessari per formar-se una idea de la condició de l'home és ara quan es posa en blanc i negre per primera vegada damunt de la taula mitjançant aquest text breu i ben escrit que m'han honrat prologar.

Llibres sobre l'himne n'hi ha força. Fins i tot, un d'un tortosí, de nom Joan Cid i Mulet, titulat *México en un himno*. Però aquest Nunó *complet*, fins al punt on aquesta paraula és vàlida quan es tracta d'historiografia, és la primera vegada que el podem copsar. Ben bé ho podem dir, gràcies a Canton i a Tovar: Ja era hora!

Enhorabona per a Mèxic i per a Catalunya perquè, gràcies a les lectures que es facin d'aquestes pàgines, ambdues nacions s'agermanaran encara més!

Zapopan, Jalisco, durant les pluges del bicentenari

“Si heu estat a Buffalo, segur que heu vist passejar lentament pels carrers un homenet d’avançada edat amb un gros bigoti i barbó, d’aspecte tranquil i posat respectable. Us haureu preguntat, qui és aquest gentleman?”

De ben segur que us heu suposat que és algú important. No aneu errats: és el Signor Nunó. Si cerqueu el seu nom a qualsevol enciclopèdia que parli de l’òpera a Amèrica, descobrireu que els episodis més notables d’aquest gènere estan sempre relacionats amb aquest modest vellet. I aquí on el veieu, amb 80 anys, és encara un dels mestres més absoluts en l’art de la música.”

Buffalo Evening Times, 11-IV-1901

Molt s’ha escrit sobre l’himne nacional mexicà en els últims 150 anys, des que va ser compost: la seva història, el seu context històric, la seva simbologia, etc. Sovint, aquests extensos estudis sobre l’himne nacional mexicà han anat acompanyats d’una ressenya biogràfica sobre els autors d’aquesta obra: el poeta mexicà Francisco González Bocanegra, nascut a San Luis Potosí, i el compositor català Jaume Nunó Roca, de Sant Joan de les Abadesses. Tot i així, aquestes biografies

han estat sempre superficials i escarides, sovint un apèndix dins d'aquests estudis centrats més en els símbols patris mexicans que en la vida i obra d'aquests artistes. Aquest no és un llibre més sobre l'himne nacional mexicà, tasca que correspon als investigadors d'aquelles terres, sinó un llibre sobre Jaume Nunó, la primera biografia completa i exhaustiva d'aquest músic i compositor. Músic d'una alta volada, la vida i obra de Nunó han quedat a l'ombra de la seva composició més celebrada, l'himne nacional mexicà, oblidant així una carrera musical brillant i un extens catàleg d'unes 600 obres (malauradament, moltes d'elles perdudes). Sigui aquest treball un digne homenatge a la memòria de Nunó i un impuls per a redescobrir i difondre la seva trajectòria.

La biografia de Jaume Nunó -un clar exemple d'aquella generació de catalans que van provar fortuna "fent les Amèriques"- i l'estudi de la seva obra eren una assignatura pendent que havia quedat en terra de ningú. Viatger incansable, Nunó va viure a Catalunya, Itàlia, Cuba, Mèxic i els Estats Units, convertint l'estudi de la seva carrera en un complex trencaclosques multinacional que requeria d'uns quantiosos recursos per a poder dur a terme una anàlisi exhaustiva tant a Catalunya com a Amèrica. L'any 2010, coincidint amb la inauguració de la casa natal de Jaume Nunó a Sant Joan de les Abadesses, El Palmàs, el consistori d'aquesta vila va decidir promoure aquest estudi per tal que, d'una vegada per totes, s'esclarissin les incògnites al voltant de la vida d'aquest músic santjoaní. Aquest projecte va néixer amb dos padrins excel·lents: Casa Amèrica Catalunya i el Consolat General de Mèxic a Barcelona.

En primer lloc, els autors volem expressar la nostra més sincera i profunda gratitud a Ramon Roqué, alcalde de Sant Joan de les Abadesses, i a Montserrat Tallant, regidora de cultura, que han cregut des dels inicis en aquest projecte tan important per als santjoanins i per als mexicans i l'han impulsat i vetllat perquè arribés a bon port.

També volem expressar el nostre agraïment a tots els regidors de l'Ajuntament, que han seguit dia a dia el progrés de la feina feta i ens han transmès l'entusi-

asme que Sant Joan de les Abadesses té per a reivindicar l'origen santjoaní de Nunó. D'una forma més àmplia, volem donar les gràcies a tota la vila de Sant Joan de les Abadesses pel seu suport: de ben segur, Jaume Nunó estaria orgullós de tot el que heu aconseguit.

Casa Amèrica Catalunya ha tingut un paper determinant en aquest projecte i li donem les nostres més sinceres gràcies. Des del primer moment va apostar per recuperar la memòria de Nunó, vincle indiscutible que lliga Catalunya amb Mèxic, i s'ha encarregat de l'edició d'aquest llibre, així com de gestionar la magnífica exposició al voltant de la figura de Jaume Nunó que s'ha instal·lat a la seva casa natal, El Palmàs. En particular, voldríem agrair a Antoni Traveria, director general de Casa Amèrica Catalunya, el seu ajut constant per superar els entrebancs que anaven sorgint i la confiança que va dipositar en nosaltres per escriure aquest llibre. No podem oblidar ni deixar sense agrair la bona disposició dels membres de Casa Amèrica Catalunya que han estat involucrats en el projecte Nunó: Marta Nin, Pedro Strukelj i Ariadna Lluís. Dins de l'òrbita de Casa Amèrica Catalunya, també volem donar les gràcies als dissenyadors Alejandro Garay i Maria José Herrera, encarregats del disseny de l'exposició sobre Jaume Nunó a El Palmàs i de l'exquisida maquetació d'aquest llibre.

El nexa entre Catalunya i Mèxic que representa el Consolat General de Mèxic a Barcelona ha estat també un element clau en la croada per alliberar Nunó de l'oblit. Aquest projecte va iniciar-se sota la tutela del cònsol general, Jaime García Amaral, fins que va ser destinat a Turquia, moment en què va passar el testimoni a la seva successora en el càrrec, la ministra Francisca Méndez Escobar: sigui per a ells el nostre agraïment més efusiu. D'aquesta mateixa representació diplomàtica, no podem passar per alt la inestimable ajuda i complicitat de Diego Celorio, l'agregat cultural d'aquesta delegació, a qui també expressem la nostra gratitud.

Els protagonistes absoluts d'aquest llibre han estat, sens dubte, Edwin Bradford Cragin, besnét de Jaume Nunó, i la seva esposa Virgina, a qui vam localitzar en

un poblet dels afores de la metròpoli de Nova York, després d'un conjunt d'atzars i peripècies pròpies d'una novel·la d'aventures. Tot allò que Jaume Nunó va guardar amb cura durant la seva vida (retalls de diari, cartes, fotografies, programes de concert, objectes personals, llibres i un llarg etcètera) havia quedat emmagatzemat en un gros bagul que havia passat de pares a fills sense que mai ningú li hagués donat massa importància. Després de més de 100 anys, vam ser els primers en poder estudiar aquest extens fons, un vertader túnel cap al passat, i entendre qui va ser Jaume Nunó. Les anècdotes familiars que l'Edwin i la Virginia van desgranar per a nosaltres, així com el seu tracte afable, ens van fer sentir com si nosaltres forméssim part de la seva família, la família Nunó. Si intentéssim donar-los les gràcies per escrit ens quedariem sempre curts, per això ho resumim amb un sincer i emocionat: *thank you*.

També als Estats Units, un personatge imprescindible en aquesta recerca ha estat Jean Dickson, investigadora sobre Jaume Nunó a la Universitat de Buffalo, que ens va rebre amb una hospitalitat efusiva quan vam visitar aquesta ciutat. Gràcies a ella vam conèixer els passos de Nunó a Buffalo i va adreçar-nos a les fonts correctes per a obtenir la informació precisa per al nostre llibre. Mancarien paraules per donar-li les gràcies amb justesa.

A Mèxic hem de donar gràcies a la pianista Silvia Navarrete, una de les intèrprets més destacades de la música mexicana i la nostra col·laboradora més dedicada i entusiasta en aquest projecte sobre Jaume Nunó. Una menció especial mereix el jurista José Alberto Saíd que va proporcionar-nos l'accés a valuosa documentació, imprescindible per a aquesta recerca, i que ens va donar molts bons consells. També volem expressar el nostre agraïment més sincer a l'estudiós Guillermo Tovar de Teresa, abanderat de la gens fàcil croada per rescatar el patrimoni cultural mexicà. Finalment, volem destacar la col·laboració de Montserrat Galí, investigadora mexicana d'origen català a la Universidad Autónoma de Puebla.

El nostre agraïment més sincer a tots els encarregats de la custòdia del coneixement, els arxivers i bibliotecaris: a Ripoll, Joan Ferrer, director de l'Arxiu Comarcal

del Ripollès; a Granollers, Anna Torrents, que ens va guiar per l'Arxiu Comarcal de Granollers i ens va proporcionar obres de Jaume Nunó desconegudes fins aleshores; a Buffalo, Sara Lawrence, encarregada de la biblioteca de la Buffalo and Erie County Historical Society, i els bibliotecaris de la Grosvenor Room de la Buffalo and Erie County Public Library. També volem transmetre el nostre agraïment a la New York Public Library, l'Archivo General de la Nación a la Ciutat de Mèxic, la Biblioteca y Hemeroteca Nacional de Mèxic, la Biblioteca del Conservatori Nacional de Mèxic, la Biblioteca del Conservatori de Nàpols, la Biblioteca de l'Acadèmia de Santa Cecília a Roma, la Biblioteca Nacional de Catalunya, l'Arxiu Municipal de Sabadell, l'Arxiu de la Catedral de Barcelona i la Biblioteca Central de Terrassa.

Una línia a part mereix Àlex Porta, encarregat de l'Arxiu Municipal de Sant Joan de les Abadesses, gràcies a la dedicació i col·laboració del qual s'ha pogut completar la història de Jaume Nunó.

Si aquest llibre ha arribat a ser publicat seguint un cert rigor acadèmic ha estat gràcies als comentaris i puntualitzacions de Marcel Miquel, un vertader erudit en tot allò que té a veure amb Sant Joan de les Abadesses, a qui els autors volem expressar la nostra més sincera gratitud. Igualment mereix el nostre reconeixement especial Jordi Arrey, memòria viva del descobriment de Jaume Nunó a Sant Joan de les Abadesses, qui va compartir amb nosaltres la valuosa informació de la seva biblioteca personal, així com els seus records i comentaris.

A Terrassa, volem expressar la nostra gratitud a José Luis Lacueva, investigador incansable i exemplar, que ens va posar sobre la pista de la filla de Jaume Nunó en aquesta ciutat.

Finalment, no podem oblidar donar les gràcies a les nostres famílies que van animar-nos des del primer moment en aquest projecte i de les quals vam rebre tot el seu suport.

Cristian Canton i Raquel Tovar
Barcelona, juliol de 2010

N

U

N

Ó

Antecedents musicals
ANTECEDENTS MUSICALS I PRIMERS ANYS
primer

Introducció

No hi ha dubte que els catalans han deixat una profunda empremta en el continent americà. Si es deixa de banda la tan comentada hipòtesi que reivindica l'origen català de Cristòfol Colom¹, la presència de cognoms catalans és constant en la política, la indústria, el comerç i les arts de molts països d'Amèrica (principalment, hispanoparlants) des de les primeres expedicions a aquest continent². Un diari en català publicat a Nova York a finals del segle XIX sintetitzava el caràcter i sentiment d'aquesta comunitat d'immigrants amb la frase següent: “Los catalans [...] són quatre gats al costat de les colònies irlandesa, alemanya, austríaca, holandesa, francesa, italiana, grega, suïssa, russa, etc.; però són quatre gats que no es deixen passar la cua per la cara en matèria de representació i valor individual”³. Alguns d'aquests catalans que van anar a “fer les Amèriques” van destacar en l'àmbit musical, on hi trobem contribucions que encara són, a dia d'avui, notables i recordades, com és el cas de Jaume Nunó.

¹ MERRILL, Charles J. *Colom, 500 anys enganyats*. Valls: Cossetània, 2009.

² HURTADO, Víctor; ROCA, Francesc. *Catalans al món: Atles de la presència catalana al món*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2009.

³ *La Lluanera de Nova York*. Nova York, núm. 1, XI-1874.

LA PRESÈNCIA DE MÚSICS CATALANS A AMÈRICA

La immigració catalana a Amèrica fins a principi del segle XIX va estar constituïda bàsicament per funcionaris, religiosos i alguns comerciants⁴ i va ser relativament mins: menys de 4.000 persones en 300 anys⁵. En aquests primers segles de colonització, les manifestacions artístiques es van desenvolupar principalment en un context religiós, com a part dels instruments emprats en l'evangelització dels nadius, i, d'aquesta manera, les primeres obres musicals compostes a Amèrica apareixen en forma de misses i motets^{6,7}. Tot i que els registres sobre el trànsit de passatgers entre la Península i Amèrica són força deficientes⁸, permeten veure que la quantitat de músics que va anar a "fer les Amèriques" va ser baixa. Entre tots aquests músics, potser l'únic d'origen català que va destacar fins a finals del segle XVII (o l'únic que ha transcendit fins als nostres dies) va ser l'organista i compositor barceloní Josep Campderrós (1742-1812), notable impulsor de la música al Xile colonial⁹.

⁴ BERNADES, Josep M. *Els Catalans a les Índies (1493-1830): buròcrates, clergues, professions liberals: assaig de panorama*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (Comissió Amèrica i Catalunya), 1992.

⁵ *Ibidem*. Vegeu vol. 3 d'aquesta publicació.

⁶ GEMBERO USTÁRROZ, María. *Migraciones de músicos entre España y América (siglos XVI-XVIII): Estudio Preliminar*. A: GEMBERO USTÁRROZ, María; ROS-FÁBREGAS, Emilio. *La Música y el Atlántico. Relaciones musicales entre España y América*. Universitat de Granada, 2007.

⁷ Els altres vessants on la música va tenir certa rellevància van ser el camp militar, amb himnes i marxes, i els espectacles músico-teatral destinats a la diversió de virreis i altres alts càrrecs.

⁸ Segons els estudis presentats per MARTÍNEZ, José L. *Pasajeros de Indias. Viajes transatlánticos en el siglo XVI*. Ciutat de Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1999 i JACOBS, Auke Pieter. *Pasajeros y polizones. Algunas observaciones sobre la emigración española a las Indias durante el siglo XVI*. *Revista de Indias*, vol. 43/172, 1983, p. 439-479, el 80% dels immigrants van quedar o bé sense registrar o bé la documentació que en feia referència s'ha perdut.

⁹ CLARO VALDÉS, Samuel. *José de Campderrós (1742-1812): de mercader catalán a maestro de capilla en Santiago de Chile*. Barcelona: Anuario Musical, vol. 30, 1975, p. 123-134.

La Corona Espanyola va patrocinar el monopoli del comerç amb Amèrica a favor dels ports de Sevilla i Cadis, vetant les naus catalanes de mercadejar directament amb el nou continent i controlant fermament el trànsit de passatgers catalans. Aquestes restriccions van comportar una escassa presència catalana a Amèrica, en comparació amb el nombre d'extremenys, castellans i bascos que poblaven els diversos virregnats d'ultramar. No va ser fins a finals del segle XVIII, quan l'il·lustrat Carles III va promulgar, pressionat per les Reials Juntes de Comerç, el decret pel qual es posava fi a algunes de les restriccions que s'imposaven a Catalunya per comerciar amb les colònies americanes¹⁰. A partir d'aleshores, els navegants i els comerciants catalans, mallorquins i valencians, per anar a Amèrica, ja no havien de matricular-se, de forma més o menys il·legal, a Sevilla, Gibraltar o Lisboa. Per tant, de manera progressiva, la presència catalana a Amèrica va anar augmentant i és en aquest context històric, a mitjan segle XIX, on situem l'aparició de Jaume Nunó en aquest continent.

La presència musical catalana a Amèrica va tenir un bon nombre d'aportacions tant individuals com col·lectives. D'una banda, trobem personatges com Jaume Nunó que van anar a "fer les Amèriques" i, d'una manera o d'una altra, van tenir una rellevància en el panorama musical dels països on s'instal·laven. De l'altra, l'augment de la immigració catalana al nou continent va comportar la creació d'un bon nombre d'associacions i de casals catalans: a Buenos Aires, a la Ciutat de Mèxic, a Caracas, etc. Aquest tipus d'entitats tenien una doble finalitat: servir de lloc de reunió i d'acolliment d'aquells catalans arribats a Amèrica i mantenir vives les tradicions d'aquesta comunitat. Els catalans nostàlgics de la seva pàtria s'ajuntaven per recordar les seves cançons i el seu folklore, sorgint així entitats de caire musical com, per exemple, l'Orfeó Català de Mèxic, que reproduïa els objectius i les intencions de l'Orfeó Català creat a Barcelona per Lluís Millet.

¹⁰ OLIVA MELGAR, José M. *Cataluña y el comercio privilegiado con América*. Universitat de Barcelona, 1987.

Catalans: forjadors d'himnes

Una suposició prudent ens pot portar a pensar que l'autor de l'himne d'un país és originari d'aquell territori i la veritat és que així esdevé en la majoria de casos; però, de vegades, aquesta norma no es compleix i trobem que el cant patri és obra d'un estranger. Els països sorgits després d'un procés d'independència d'una nació europea han tingut una tendència a reforçar els seus símbols nacionals per tal de refermar aquesta desvinculació del país que els guiava en la distància. Tot i així, no és estrany descobrir que molts dels seus cants patriòtics han estat compostos, per un o altre motiu, per músics originaris del país colonitzador. L'elecció de l'himne d'un país sol seguir una de les vies següents: nepotisme, on l'himne és encarregat directament a un favorit del poder governant; mitjançant un concurs públic, com va ser el cas de Mèxic; a través d'un encàrrec a un compositor reconegut, com va succeir a Xile; o bé assimilant una marxa, himne o cançó popular, com és el cas de Catalunya i França.

Si s'analitza l'origen dels compositors de tots els himnes nacionals vigents que s'han compost, dels prop de 200 estats reconeguts, el 10% són obra de forasters a la pàtria a què van dedicar la música. No ens sorprèn veure com els himnes d'alguns països africans són obra de francesos o portuguesos, donada la forta influència colonial que aquests països van exercir en aquest continent. Pel que fa als països llatinoamericans, en la majoria de casos els seus himnes són obra d'estrangers, músics radicats per un o altre motiu en aquelles terres, i sovint han estat compostos durant els primers dos terços del segle XIX. Tenint en compte els criteris estètics de l'època i la moda que imperava entre les classes dirigents, aquestes composicions sovint recorden els cants guerrers de les òperes belcantistes europees. No seria fins a finals del segle XIX quan apareixeria el nacionalisme musical, moviment que incorporaria els folklores autòctons, rics en ritmes i harmonies, a les composicions. Potser, si els himnes nacionals haguessin estat compostos en aquest període, recordarien les cançons i melodies dels nadius d'aquelles terres.

La forta demanda de música lírica durant el segle XIX a Amèrica, especialment italiana i francesa, va propiciar l'aparició de companyies d'òpera itinerants¹¹ que feien llargues *tournées* voltant per tot el continent. Sovint, amb el temps, els integrants d'aquestes companyies s'anaven dispersant, fet que va donar lloc a una tímida presència de músics italians a l'Amèrica Llatina a mitjan segle XIX¹². Alguns d'aquests artistes italians van estar involucrats en el procés de creació d'himnes, com és el cas dels himnes de Bolívia, Colòmbia i El Salvador. Un cas similar és l'himne d'Hondures, obra d'un director de bandes alemany que es va instal·lar en aquest país.

Tot i les notables contribucions de músics francesos, portuguesos i italians en la creació d'himnes, una dada veritablement curiosa és el fet que els músics dels Països Catalans siguin autors de cinc himnes nacionals vigents. Sens dubte, és tot un rècord. Enumerem-los: l'himne de l'Argentina és obra de Blai Parera (1776-1840), de Mataró; el de Xile és una composició que va ser encarregada a Ramon Carnicer (1789-1855), de Tàrraga; el de Puerto Rico¹³ porta música de Fèlix Astol (1813-1901), de Reus; el de Mèxic és obra del santjoaní Jaume Nunó (1824-1908) i, finalment, el d'Andorra¹⁴ és obra del pare Enric Marfany (1877-1957), autòcton d'aquell país. Si tinguéssim en compte els himnes nacionals que han estat obra de catalans i que, avui dia, han estat ja substituïts, citaríem un dels himnes del Paraguai, obra de Jaume Segalés Faixó (1891-1960), o el primer himne de Panamà, amb música del

¹¹ LOTT, R. Allen. *From Paris to Peoria: How European piano virtuosos brought classical music to the American hearthland*. Oxford University Press, 2003.

¹² En aquest cas, deixem a part el cas de l'Argentina, on la presència italiana ha estat sempre molt important des de mitjan segle XIX.

¹³ Tot i que Puerto Rico no pot ser considerat un país ja que està sota supremacia nord-americana, tal com es va estipular al Tractat de París de 1898, que va posar fi a la Guerra Hispano-nord-americana (i que també va suposar la cessió d'altres territoris espanyols als Estats Units, com Cuba, les Filipines o l'illa de Guam). En aquest llibre, donat que Puerto Rico encara manté alguns símbols nacionals identificatius, creiem lícit esmentar el seu himne.

¹⁴ S'ha inclòs aquest país en virtut de la seva pertinença als Països Catalans.

barceloní Albert Galimany (1899-1973). Una anècdota curiosa també és que l'harmonització de l'himne de l'Índia és obra del compositor i director d'orquestra barceloní Francesc Casanovas (1899-1986).

Al continent americà, la presència de músics catalans no solament va influir en la creació dels cànctics patris, sinó que va destacar també amb compositors i intèrprets de renom. Podríem citar el cas de Luis G. Jordà¹⁵ (1869-1951), que va posar música a l'himne de l'exèrcit mexicà i que va ser l'autor de moltes sarsueles (entre elles, la cèlebre *Chin Chun Chan*, considerada la sarsuela més representada de l'Amèrica Llatina). En el camp de la docència i difusió musical destaquem el ja esmentat Josep Campderrós (1742-1812), que va ser mestre de capella de la Catedral de Santiago de Xile; Josep Campabadal (1846-1905), de Balaguer, que va crear nombroses institucions musicals a Costa Rica i que va ser un dels grans difusors de la música en aquell país; el barceloní Josep Rodoreda (1851-1922), l'autor del *Virolai*, que va ser director del conservatori de Buenos Aires; o Pau Rosquelles (1790-1859), que va crear moltes institucions musicals a Bolívia i al Brasil i que va ser el primer *impresario* musical a interpretar una òpera completa a l'Amèrica Llatina.

Blai Parera Ramon Carnicer Josep Campabadal Josep Rodoreda Luis G. Jordà Jaume Nunó Jaume Segalés

Set músics catalans exemplars que són, encara avui en dia, reconeguts per les seves aportacions artístiques a Amèrica.

¹⁵ CANTON FERRER, Cristian. *Vida i obra de Luis G. Jordà (1869-1951). El músic de les Masies de Roda que va triomfar a Mèxic*. Ajuntament de les Masies de Roda, 2010.

JAUME NUNÓ: UNA TRAJECTÒRIA POC CONEGUDA

Si preguntem a algú al carrer de qualsevol ciutat de Mèxic qui va ser el compositor del seu himne nacional molt possiblement respongui: "*Jaime Nunó, un catalán*". Segurament, si preguntem a algun veí de Sant Joan de les Abadesses qui era Jaume Nunó, també pugui apuntar alguna dada d'aquest personatge. Tot i que el nom de Jaume Nunó està en la ment de la majoria de mexicans i d'alguns catalans, més enllà d'alguns trets molt generals de la seva vida, la resta és una incògnita.

Des de la mort de Jaume Nunó el 1908, han aparegut una sèrie de publicacions que parlen sobre l'himne nacional mexicà i, sovint, aquests estudis han aportat algun tipus de ressenya biogràfica, més o menys elaborada, sobre els autors d'aquest himne. Pel que fa al poeta que va escriure els versos de l'himne mexicà, Francisco González Bocanegra (1824-1861), la seva vida i obra han estat ben estudiades¹⁶. En canvi, sobre Jaume Nunó, les dades que s'han presentat fins ara esbossen la seva vida a grans traços i amb forces imprecisions i, ni ajuntant totes les fonts individuals, aconseguim una ressenya més o menys acurada.

La primera nota biogràfica seriosa de què es té notícia va aparèixer de la mà del periodista Enrique de Olavarría y Ferrari a la seva *Reseña Histórica del Teatro en México*¹⁷, on es narren els esdeveniments diaris de la Ciutat de Mèxic relacionats amb els espectacles, en particular del segle XIX. Els apunts presentats en aquesta font són d'una importància cabdal, ja que l'autor era íntim amic de Jaume Nunó i, a més a més, Olavarría va enriquir la biografia del compositor santjoaní amb els apunts que el pare de la musicologia catala-

¹⁶ PEÑALOSA, Joaquín Antonio. *Francisco González Bocanegra, Vida y Obra*. Universidad Autónoma de San Luis Potosí, 1998.

¹⁷ DE OLAVARRÍA Y FERRARI, Enrique. *Reseña Histórica del Teatro en México, 1538-1911*. Ciutat de Mèxic: Porrúa, 1961.

na, Felip Pedrell, havia pres sobre la figura de Nunó¹⁸. Els apunts d'Olavarría van ser, durant molts anys, combinats amb l'abundant hemerografia que es va generar després de les visites de Jaume Nunó a Mèxic a principi del segle XX, la font elemental emprada per estudiar la vida de Nunó.

No va ser fins al 1934 quan l'estudiós Bernardino Beltrán va decidir viatjar als Estats Units i entrevistar-se amb els descendents de Jaume Nunó per aconseguir dades de primera mà i escriure una biografia més detallada. Les seves indagacions li van permetre entrevistar-se amb James Francis Nunó, el fill de Jaume Nunó, que li va donar accés a part dels documents que Jaume Nunó havia acumulat al llarg de la seva vida. D'aquesta visita se'n va derivar la publicació de la *Historia del Himno Nacional Mexicano y narraciones históricas de sus autores*¹⁹ que aportava algunes dades noves. Podem considerar aquest llibre com la darrera font primària sobre Jaume Nunó, ja que els posteriors intents biogràfics únicament van amalgamar i complementar les fonts existents, on hi destacariem la contribució del musicòleg mexicà Jesús C. Romero²⁰. Anys més tard, el musicòleg nord-americà Robert M. Stevenson va resseguir les passes de Beltrán i va investigar a fons la carrera musical de Nunó als Estats Units en un intent per omplir el buit que existia sobre aquest període de la vida del compositor²¹. Al cap d'uns quants anys, Stevenson

¹⁸ PEDRELL, Felip. *Diccionario biográfico y bibliográfico de músicos y escritores de música españolas, portuguesas é hispano-americanos*. Barcelona: Víctor Berdós, 1897. Aquest diccionari va romandre incomplet i Pedrell solament va veure publicats els dos primers volums que arribaven fins a la lletra E. La resta d'anotacions que va prendre per a aquest diccionari s'han perdut, però, gràcies a un atzar del destí, Olavarría y Ferrari, que era amic de Pedrell, va reproduir aquestes notes sobre Nunó que el musicòleg català li havia fet arribar.

¹⁹ BELTRÁN, Bernardino. *Historia del Himno Nacional Mexicano y narraciones históricas de sus autores D. Francisco González Bocanegra y D. Jaime Nunó*. Ciutat de Mèxic: Talleres Gráficos de la Nación (DAPP), 1939.

²⁰ ROMERO, Jesús C. *La verdadera historia del Himno Nacional*. Ciutat de Mèxic: Universitat Nacional Autònoma de Mèxic, 1961.

²¹ STEVENSON, Robert M. *Jaime Nunó after the Mexican National Anthem*. Inter-American Music Review, vol.2(2), 1980, p. 103-116.

també es va encarregar d'ampliar i de corregir l'escarida entrada sobre Jaume Nunó al *Grove Dictionary of Music and Musicians*²², l'enciclopèdia musical més prestigiosa que existeix.

A Mèxic, la figura de Jaume Nunó és força coneguda i àmpliament documentada, però, a Catalunya, la seva figura ha passat completament desapercebuda. El lector que intenti cercar alguna referència sobre aquest compositor quedarà decebut per les minses 20 línies que li dedica l'*Enciclopèdia Catalana*²³ o les 33 paraules que trobem al *Diccionario de la música*²⁴ de Pena i Anglès, obra de referència per als musicòlegs espanyols. Aquest desconeixement no ens ha de sorprendre ja que l'origen santjoaní de Nunó no deixava de ser una anècdota a Sant Joan de les Abadesses i no va ser fins al 1968 que el crític d'art i compositor Salvador Moreno, juntament amb les autoritats locals, van impulsar una reivindicació de l'origen català del compositor de l'himne mexicà.

Un compositor conegut per una sola obra

Jaume Nunó va ser una víctima de la seva creació més famosa: l'himne nacional mexicà. Al llarg de la seva vida, Nunó va ser un compositor prolífic que va compondre prop de 600 obres²⁵, la rellevància i qualitat de les quals han quedat a l'ombra de l'himne que va compondre el 1854. De les seves àries, misses, *lieds*, corals, peces per a piano, composicions per a orquestra, etc., solament se'n conserven algunes referències i pocs manuscrits, de manera que es redueixen les obres existents a una vintena. Cap peça seva, que se'n tingui constància, ha estat interpretada fins a la recent execució del vals *Adiós a México* que la pianista mexicana Silvia Navarrete va fer al Palau de la Música Catalana de Barcelona en un concert, l'any 2007, que celebrava

²² *Grove Dictionary of Music and Musicians*. Londres: Macmillan, 2001.

²³ *Enciclopèdia Catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1991.

²⁴ PENA, Joaquim; ANGLÈS, Higiní. *Diccionario de la música*. Barcelona: Labor, 1954.

²⁵ Vegeu el capítol 10 per obtenir més detalls sobre la seva obra.

el 30è aniversari de la represa de les relacions diplomàtiques entre Mèxic i Espanya. A part d'aquest exemple anecdòtic, l'obra de Jaume Nunó continua sent una incògnita a l'espera de ser enregistrada.

Si bé és cert que la composició de l'himne de Mèxic és un dels episodis més remarcables de la vida de Jaume Nunó, la resta de la seva carrera ha quedat relegada a un segon pla. Una vida plena d'episodis novel·lescs que es creua amb personatges certament interessants en una època, la segona meitat del segle XIX, plena de canvis polítics i de transformacions culturals i socials, tant a Europa com a Amèrica. Malauradament, una vida i una obra eclipsades per una sola composició.

UNA TROBALLA FORTUÏTA

Jaume Nunó és, possiblement, un dels vincles més importants que lliga Mèxic amb Catalunya, i l'any 2010 és una oportunitat propícia per reivindicarlo. D'una banda, a Mèxic, se celebra el 200 aniversari de la independència d'aquest país, festivitat que porta associada un enaltiment dels dos símbols patriòtics més identificatius: la bandera i l'himne nacional. De l'altra, a Sant Joan de les Abadesses es reinaugura la casa natal de Jaume Nunó, El Palmàs, després d'anys de rehabilitació, fet que fa que la figura de Jaume Nunó torni a ser protagonista. La simultaneïtat d'aquests dos esdeveniments ha comportat que tant les institucions catalanes, encapçalades per l'Ajuntament de Sant Joan de les Abadesses i la fundació Casa Amèrica Catalunya, com les mexicanes, representades pel Consolat General de Mèxic a Catalunya, decidissin encarregar una recerca profunda sobre la figura de Jaume Nunó. Per a aquesta tasca es va seleccionar els investigadors Cristian Canton i Raquel Tovar, estudiosos de les relacions musicals entre Catalunya i Amèrica.

Es va fer una anàlisi exhaustiva de la bibliografia existent i dels arxius, tant a Europa com a Amèrica, que poguessin aportar alguna dada sobre la vida

de Jaume Nunó. El resultat va proporcionar les dades ja conegudes pels estudis anteriors sobre Nunó, amb l'excepció d'algunes cartes i partitures de cert valor històric que es trobaven en arxius desclassificats. Amb la intenció d'aconseguir el màxim número de fonts primàries, és a dir, directament relacionades amb Jaume Nunó, la investigació es va centrar a contactar amb els descendents de la família Nunó, seguint la metodologia emprada per Beltrán i Stevenson. Malauradament, cap descendent vivia ja ni a Buffalo ni a Bayside, últim domicili conegut dels Nunó. Un cúmulo de coincidències ens va fer trobar la pista d'un besnét de Jaume Nunó que vivia als afores de la ciutat de Nova York: Edwin Bradford Cragin Nunó²⁶. La fortuna va estar de la nostra part i aquesta família ens va permetre l'accés a tota la documentació personal de Jaume Nunó, aproximadament un metre cúbic, que contenia centenars de cartes, retalls de diaris, fotografies, partitures, diplomes i objectes personals²⁷. Tota aquesta documentació es va classificar i digitalitzar *in situ*, generant prop de 5.000 imatges digitals que han estat la base amb què s'ha elaborat aquest estudi.

ESTRUCTURA DEL LLIBRE

La vida de Jaume Nunó es pot dividir en quatre grans blocs: el **període abans de marxar a Amèrica** (1824-1851), on es va formar musicalment i va desenvolupar els seus primers treballs com a compositor i director d'orquestrades; el **període a Cuba i Mèxic** (1851-1856), on es destaca la composició de l'himne nacional mexicà com a punt àlgid; el **període als Estats Units** (1856-1901),

²⁶ Als Estats Units no existeix el costum de mantenir els dos cognoms però, en aquest cas, introduïm artificialment aquest segon cognom per emfatitzar que aquest besnét és el fill de Gertrude Nunó, la néta de Jaume Nunó.

²⁷ Se suposa que part d'aquesta documentació va ser estudiada per Beltrán el 1934, però, segons les seves anotacions, ell solament va poder examinar una carpeta que la família li va facilitar i mai va tenir accés al fons complet.

que es caracteritza per la seva activitat docent i concertística a les ciutats de Buffalo i Nova York; i el **període del reconeixement a Mèxic** (1901-1908), que comprèn les visites que va fer a Mèxic per ser homenatjat. Aquest llibre aprofundeix en aquests períodes de la vida de Nunó proporcionant el context històric i sociocultural que li va tocar viure i presentant una minuciosa descripció de tots els fets documentats que es coneixen.

Dels primers anys de la seva vida, dels orígens de la família Nonó i del naixement del protagonista d'aquest llibre al poble de Sant Joan de les Abadesses se'n parla al capítol 2. Sobre la seva formació a Barcelona i a Itàlia i dels primers treballs que va desenvolupar com a director de bandes militars i orquestres locals, tant a Catalunya com a Cuba, se'n fa referència al capítol 3. El capítol 4 relata els anys que Jaume Nunó va passar a Mèxic i, en particular, descriu tot el procés de creació de l'himne mexicà. Com a conseqüència de la caiguda del general Santa Anna, protector de Jaume Nunó, aquest va haver de marxar de Mèxic i es va afegir a una companyia de músics itinerant que va recórrer tots els Estats Units, episodi que s'explica al capítol 5. Finalment, després de 15 anys de fer *tournées* per tota Amèrica, el 1869 es va instal·lar a la ciutat de Buffalo, al nord de l'estat de Nova York, on va convertir-se en un respectat professor de música i director de cors, com es descriu al capítol 6. Al capítol 7 es parla del moment en què Jaume Nunó va ser redescobert per un periodista i un militar mexicans a Buffalo i de les dues visites que Nunó va fer a Mèxic, els anys 1901 i 1904, on va ser homenatjat àmpliament. Els últims anys de la vida de Nunó s'expliquen al capítol 8, juntament amb el solemne trasllat de les despulles del compositor a la Rotonda de las Personas Ilustres de la Ciutat de Mèxic. De les relacions que s'han establert entre Mèxic i Sant Joan de les Abadesses, vila natal de Nunó i impulsora de la recuperació de la memòria històrica relacionada amb aquest compositor, se'n parla al capítol 9. Finalment, al capítol 10 es presenta un catàleg de l'obra de Jaume Nunó amb una sèrie de comentaris sobre la seva rellevància artística.

2

Primers anys (1824-1834)

La història de Jaume Nunó comença al nord de Catalunya, a la vila de Sant Joan de les Abadesses, a principi del segle XIX. És difícil imaginar-se com el fill d'una família humil, en un entorn rural i enmig d'un període on la cultura catalana era força ensopida, va arribar a ser el compositor de l'himne nacional de Mèxic, un director d'orquestra reconegut arreu i un respectat membre de la comunitat musical nord-americana. La vida de Jaume Nunó va ser un cúmul de coincidències que, juntament amb un talent innat i un gran esperit de treball, van fer-lo voltar per Catalunya, Itàlia, Cuba, Mèxic i els Estats Units, acumulant èxit rere èxit. Aquest capítol repassa els orígens de la família Nonó/Nunó alhora que analitza les causes que van portar a la modificació d'aquest cognom, així com els primers anys de Jaume Nunó a Sant Joan de les Abadesses.

INTRODUCCIÓ

Sovint es pot arribar a pensar, erròniament, que les persones rellevants són originàries de grans ciutats, oblidant que l'excel·lència, el virtuosisme i la capacitat de generar genis és independent del territori. Una altra cosa és que els grans artistes rebin el reconeixement a les grans ciutats on, d'una banda, és on es troba la majoria de la població que pot lloar les seves obres i, de l'altra, és on es concentren els medis que permeten desenvolupar els seus talents i on trobem els cercles de poder que els poden patrocinar. El cas de Jaume Nunó el podríem encabir en aquesta categoria de genis nascuts lluny dels elements catalitzadors que li permetrien explotar plenament els seus talents. Sant Joan de les Abadesses, a principi del segle XIX, era un nucli

Vista panoràmica de Sant Joan de les Abadesses a principi del segle XX. Les construccions més antigues de la vila (part inferior) són molt semblants a les que va conèixer Jaume Nunó. Al centre de la imatge, vora el riu, hi podem veure la casa natal de Nunó, El Palmàs. Arxiu personal de Marcel Miquel.

rural, allunyat dels centres de difusió cultural de l'època, com podien ser Barcelona o Girona. Un element, però, diferenciava aquesta vila d'altres i va permetre que alguns artistes arribessin a ser reconeguts (com el cas de Jaume Nunó): el monestir¹.

A l'inici del segle XIX, l'escolarització que es proporcionava a la joventut d'una societat rural com era la de Sant Joan de les Abadesses solia ser deficitària o inexistent i, en el millor dels casos, aquelles famílies que podien prescindir d'algun dels seus fills per a les tasques domèstiques o del camp permetien que el noi² rebés una formació al monestir local, sovint amb la intenció de seguir una

Joan Nonó i Roca (1815-1888), organista i mestre de capella del monestir de Sant Joan de les Abadesses. Va ser el germà de Jaume Nunó i el seu mestre de música durant els seus primers anys de formació. Fons de la família Nunó.

¹ Malgrat que comunament es parla del monestir de Sant Joan de les Abadesses, aquest fou suprimit el segle XVI. En realitat, en l'època de Nunó, hi havia una col·legiata que generava unes rendes prou importants com per a mantenir un culte gairebé catedralici i una capella de música amb una estructura en part professional i en part semiprofessional, amb un mestre de capella, organista, instrumentistes i cantants.

² A la societat rural catalana de principi del segle XIX, les dones estaven relegades de qualsevol activitat intel·lectual i, sovint, eren analfabetes.

carrera religiosa. Aquesta educació solia incloure l'alfabetització, algunes nocions d'aritmètica i història, religió i, a més, comportava l'ingrés a l'escolania del monestir on aprenien els fonaments de la música i a tocar algun instrument. És a l'empara d'aquesta educació proporcionada pel monestir on trobem les primeres passes de Jaume Nunó, guiades pel seu germà Joan, que era aprenent d'organista.

Antecedents musicals a Sant Joan de les Abadesses

Alguns d'aquests alumnes van mostrar una bona disposició per a la música i van aconseguir un cert renom, tant en l'àmbit local com fora de la vila, especialment en la música religiosa. D'entre la vintena de músics il·lustres formats al monestir de Sant Joan de les Abadesses³, es pot destacar, al segle XVII, el compositor Joan Pussalgues i, al segle XVIII, tres membres de la família Guiu –Antoni, Rafael i Esteve– que van esdevenir mestres de capella i organistes al monestir local, a la Catedral de Girona i, fins i tot, a la Capella Reial de Madrid. D'aquest mateix període, cal esmentar també els compositors Melcior Juncà, que fou mestre de capella a la Catedral de Tarragona, Honorat Alberich i Ramon Brunells.

L'èxit musical de Jaume Nunó no és un fet aïllat, ja que a la família Nunó ja hi havia alguns membres que havien destacat en aquest art. El músic més cèlebre de la nissaga dels Nonó, previ a Jaume Nunó, va ser Josep Nonó Torras⁴ (Sant Joan de les Abadesses, 1776-Aranda de Duero, 1845), que va ser compositor, teòric de la música i pedagog. De les poques dades biogràfiques

³ CIVIL CASTELLVÍ, Francisco. *Retrospectiva y prohombres musicales de San Juan de las Abadesas*. Revista de Girona, núm. 51, 1970, p. 56-62.

⁴ Segons les indicacions de CIVIL. *Op. Cit.*, el segon cognom d'aquest compositor era Blanch o Bach. Tot i així, les anotacions manuscrites que l'encarregat dels arxius del monestir, el prevere Ramon Ferrer, va enviar a Dolores Nunó l'any 1906 mencionen a aquest compositor amb el segon cognom Torras i n'esmenten la seva genealogia.

que es coneixen d'aquest compositor⁵, se sap que va arribar a Madrid el 1802 com a mestre compositor de la casa del duc d'Osuna, per a qui va compondre gran quantitat de música (avui dia majoritàriament perduda), i que el 1805 va ser nomenat compositor de cambra de Ferran VII. Va dedicar els últims anys de la seva vida a dirigir el conservatori que ell mateix va ajudar a fundar a Madrid i a publicar diverses obres didàctiques. El segon músic destacat de la família Nonó va ser Joan Nonó Blanch (Sant Joan de les Abadesses, 1776-1868), possiblement un cosí de l'anterior músic, que va ser organista del monestir i que se'l coneix com el fundador de la primera iniciativa musical de tipus civil al poble de Sant Joan de les Abadesses: l'anomenada Societat Filharmònica la Ceciliania⁶. Finalment, també cal destacar Joan Nonó Roca (Sant Joan de les Abadesses, 1815-1888), germà de Jaume Nunó, que va exercir d'organista i mestre de capella al monestir local i va ser alcalde de Sant Joan de les Abadesses.

LA FAMÍLIA NONÓ

L'origen de la família Nonó a Sant Joan de les Abadesses es pot traçar a partir dels arxius eclesiàstics del monestir, que permeten elaborar l'arbre genealògic fins al segle XVI, com es mostra a la pàgina següent. Si es fa una cerca de la distribució de les persones que porten el cognom Nonó a Espanya⁷, es pot comprovar que és un cognom gairebé extingit i que la província de Girona és l'indret on n'hi ha una concentració més gran. Aquesta singular distribució dels Nonó al nord de Catalunya i el fet que les evidències documentades sobre aquesta família comencin a mitjan segle XVI donen credibilitat a la hipò-

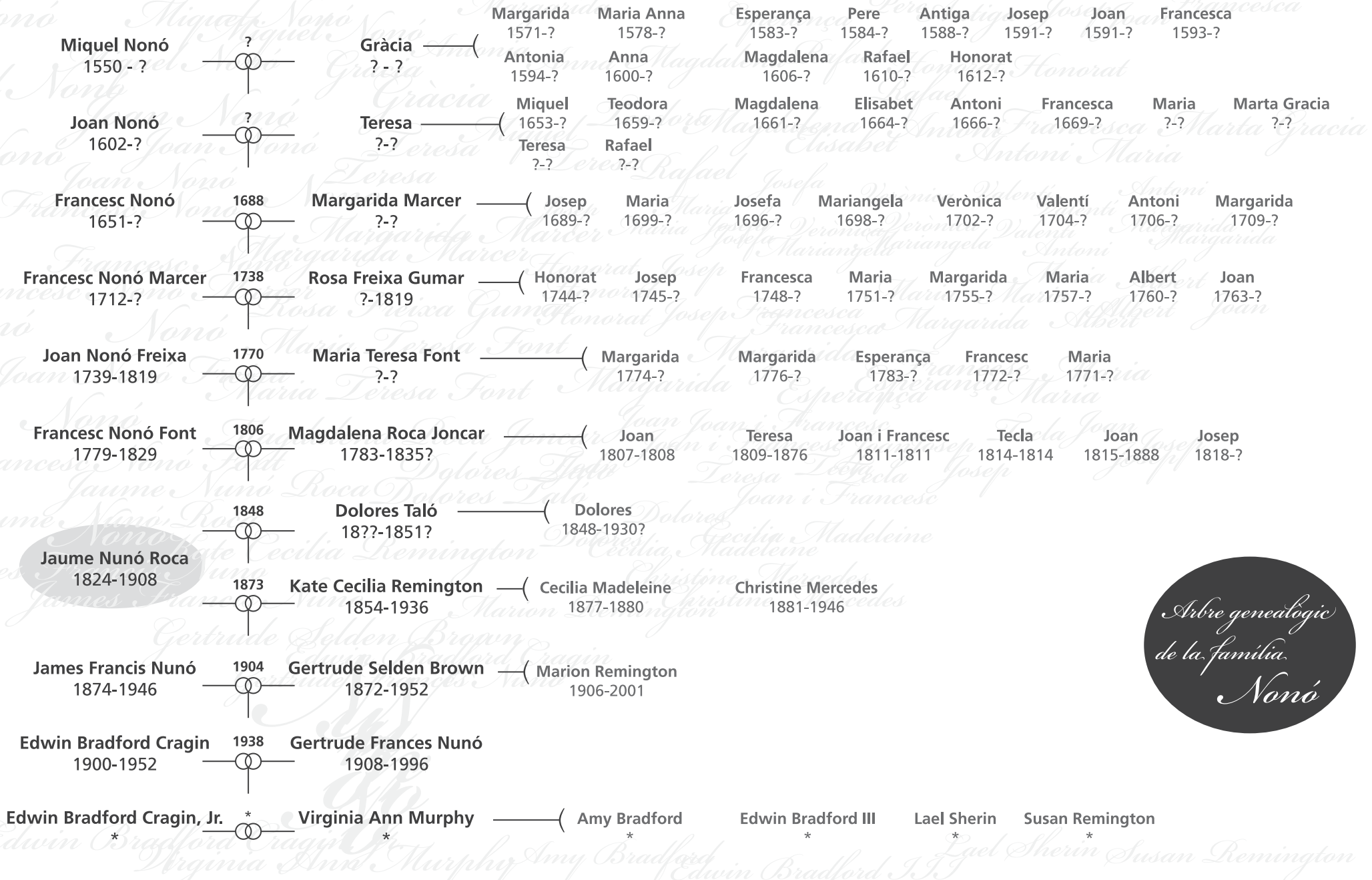
⁵ TORTELLA CASARES, Jaume. *Músics catalans a la "Villa y Corte" (segle XVIII)*. Sant Cugat del Vallès: Els Llibres de la Frontera, 2005.

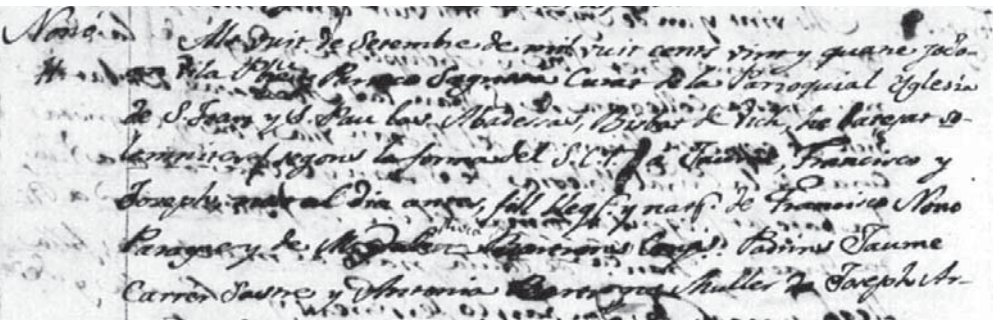
⁶ *La música a Sant Joan de les Abadesses*. Editat per l'Ajuntament de Sant Joan de les Abadesses amb motiu de la Festa Major, 1990.

⁷ Informació obtinguda a través dels registres de l'Institut Nacional d'Estadística.

LÍNIA DIRECTA DE SUCESSIÓ

ALTRES FILLS

Inscripció manuscrita al llibre de bateigs del monestir de Sant Joan de les Abadesses que fa referència a Jaume Nunó. Arxiu del monestir de Sant Joan de les Abadesses.

tesi que Beltrán⁸ proposa, on aquesta família hauria emigrat d'algun indret del sud de França, possiblement del Rosselló. Aquesta teoria pren força a través de tres motius: primer, el fet que hi hagi una presència significativa de persones amb el cognom Nonó o amb alguna de les seves variants⁹ al sud de França; segon, la immigració de les zones del sud de França cap a Catalunya en aquella època era habitual i, fins i tot, fàcil, ja que el Rosselló pertanyia a Catalunya i així va ser fins a la promulgació del Tractat dels Pirineus, el 1659; finalment, el tercer motiu surt de la combinació de la progressiva despoblació del nord de Catalunya, a causa d'una sèrie d'epidèmies de pesta i als estralls de la Guerra Civil Catalana (1462-1472), amb la superpoblació de les classes més pobres existents a Occitània, que va propiciar una forta immigració del sud de França cap al nord de Catalunya¹⁰.

⁸ BELTRÁN, Bernardino. *Historia del Himno Nacional Mexicano y narraciones históricas de sus autores D. Francisco González Bocanegra y D. Jaime Nunó*. Ciutat de Mèxic: Talleres Gráficos de la Nación (DAPP), 1939, p. 112.

⁹ És possible que el cognom Nonó a Catalunya fos una evolució de la transcripció fonètica dels cognoms francesos Noinin o Nonain.

¹⁰ VALL-LLOBERA, Francesc. *La immigració occitana a Catalunya de la fi del segle XV al començament del XVIII*. Barcelona: Institut Nova Història, 2009.

Naixement a Sant Joan de les Abadesses

Jaume Nonó i Roca va néixer el 7 de setembre de 1824¹¹ i va ser el més petit dels vuit fills que va tenir el matrimoni format per Francesc Nonó i Magdalena Roca, i un dels tres, juntament amb els seus germans Joan i Teresa, que va arribar a l'edat adulta. L'adveniment de Jaume Nunó va tenir lloc, com era habitual a l'època, a la residència familiar: una casa pròxima a la riba del riu Arçamala, afluent del Ter, coneguda amb el sobrenom d'El Palmàs. La família Nonó era de condició molt humil i es dedicava a la manufactura tèxtil, en particular al processament de l'estamenya, un teixit assarjat de llana o estam, generalment negre, emprat per a la confecció d'hàbits d'ordes religiosos. Es desconeix exactament quina part d'El Palmàs estava habitada pels Nonó, però el que sí se sap és que empraven una cambra subterrània que hi havia a la part frontal de la casa, sota de l'hort, amb un desguàs cap al riu, on aplicaven tints als seus teixits. Avui dia, El Palmàs ha estat restaurat i remodelat i s'ha convertit en un centre social que comprèn una exposició sobre la figura de Jaume Nunó i una sala d'actes en honor seu.

Com ja s'ha comentat, tot i l'ambient rural en què es van succeir els primers anys de vida de Jaume Nunó, aquest va tenir accés a una educació elemental que li va transmetre el seu germà Joan, que estudiava al monestir. Podem suposar que la infantesa de Jaume Nunó va transcórrer més o menys plàcida. Desgraciadament, a finals de l'any 1829, Francesc Nonó, pare de Jaume Nunó, va sortir a fer llenya i li va picar un escorpí o una serp verinosa, segons la versió, que li va provocar la mort.

¹¹ Les principals fonts bibliogràfiques que fan referència a Nunó han apuntat el dia 8 de setembre de 1824 com la data del seu naixement. Si es consulta la partida de baptisme de Jaume Nunó a la pàgina anterior, es pot constatar que va ser batejat el dia després de néixer. Aquesta dada va ser corregida per primer cop l'any 1968 en un article de Salvador Moreno recollit al llibre *Detener el tiempo. Escritos Musicales*. Ciutat de Mèxic: CENIDIM, 1996.

El Palmàs, casa natal de Jaume Nunó, a mitjan segle XX, abans de ser remodelada. Arxiu Municipal de Sant Joan de les Abadesses.

Trasllat a Barcelona

Tres anys després de la mort de Francesc Nonó, el 1833-1834, una epidèmia de còlera va arrasar la comarca del Ripollès; aquesta malaltia va causar un gran nombre de morts, cosa que va comportar una important migració de Sant Joan de les Abadesses cap a altres poblacions menys afectades. Donada aquesta situació, Magdalena Roca va considerar que el més segur per a la seva família seria abandonar aquella regió i mudar-se a Barcelona, on hi vivia una família amiga que els podria allotjar. Malauradament, no va aconseguir convèncer ni en Joan ni la Teresa Nonó, que tenien 17 i 23 anys respectivament, i únicament es va poder endur amb ella el jove Jaume de 8 anys. Cal puntu-

alitzar que es desconeixen els anys que aquesta epidèmia va estar present a la zona i la data exacta en què la mare i el fill van mudar-se a Barcelona però, possiblement, aquest viatge es va dur a terme entre els anys 1833 i 1834.

Un cop arribats a Barcelona, és imprecís on i amb qui van allotjar-se. Algunes fonts¹² asseveren que van allotjar-se amb un germà de Francesc Nonó, Bernat Nunó¹³, mentre que altres¹⁴ afirmen que ho van fer amb una família de carrabiners¹⁵. Una tercera font¹⁶ diu que Jaume Nunó va viure els seus primers anys a Barcelona com a pensionat a la casa de l'escultor Manuel Vilar i Roca¹⁷, dada que no s'ha pogut contrastar, però que sorprèn per les concomitàncies entre les vides de tots dos artistes, Vilar i Nunó, i pel segon cognom, Roca, que també compartien. Finalment, en una carta de Dolores Nunó a la seva germanastra Christine¹⁸ es donen alguns detalls dels primers anys de Jaume Nunó. En ella, s'hi fa referència a les persones que els van acollir a Barcelona com uns "bons amics [de la mare]" i "una família que no tenia descendència", però mai s'esmenta que fossin familiars directes. Tot

¹² BELTRÁN, Bernardino. *Op. Cit.*, p. 114.

¹³ Tot i citar-se Bernat Nunó com a oncle de Jaume Nunó, no s'ha pogut trobar cap evidència que corrobori aquest parentesc, i es deixa oberta la possibilitat que es tractés d'un parent llunyà.

¹⁴ *L'Abella d'Or a Terrassa*. Barcelona: Altés, 1930, p. 44.

¹⁵ A Catalunya, els carrabiners eren un cos de guàrdies destinat a la repressió del contraban i a la vigilància de costes, fronteres i duanes.

¹⁶ MORENO, Salvador. *El Escultor Manuel Vilar*. Ciutat de Mèxic: Instituto de Investigaciones Estéticas, Universitat Nacional Autònoma de Mèxic, 1969.

¹⁷ Miquel Vilar i Roca (Barcelona, 1812-Ciutat de Mèxic, 1880) va ser un escultor del romanticisme espanyol que, després d'estudiar a Barcelona i Roma, va instal·lar-se a la Ciutat de Mèxic, on va ser director de les classes d'escultura de l'Acadèmia de San Carlos i un apreciat artista durant el règim del general Santa Anna.

¹⁸ *Carta de Dolores Nunó a Christine Nunó*, Terrassa, 30-V-1905. L'abundant correspondència que Dolores Nunó va mantenir amb la resta de la família Nunó, derivada del segon matrimoni de Jaume Nunó amb Kate C. Remington, va fer-se sempre en anglès. En aquest llibre, quan se cita algun fragment d'aquestes cartes, es presenta la seva versió traduïda.

i aquesta miríada de possibilitats i, tenint en compte l'educació que Jaume Nunó rebria i els cercles en què es mouria, la hipòtesi que vincula Bernat Nunó amb el jove Jaume és la més versemblant.

Poc temps després d'arribar a Barcelona, cap als anys 1834-1835, la mare de Jaume Nunó va morir de còlera, probablement infectada abans de marxar del poble. La família que es feia càrrec d'ell va amagar-li aquesta trista notícia tot el temps que va poder per tal d'evitar un possible trauma al jove Jaume, que en poc temps s'havia quedat orfe de pare i mare. A partir d'aquest punt, la vida de Jaume Nunó va quedar vinculada a Barcelona ja que mai no va retornar a Sant Joan de les Abadesses, deixant a part les visites esporàdiques que feia als seus germans. Tot i així, sempre va reivindicar el seu naixement a Sant Joan de les Abadesses i, fins i tot, quan ja vivia als Estats Units, a la seva biblioteca particular hi conservava un exemplar de la *Reseña Histórica de San Juan de las Abadesas*¹⁹. Una mostra més del seu orgull per aquest poble és el fet que traduís part d'aquest llibre històric a l'anglès, amb una finalitat desconejada, però possiblement destinada a la seva muller americana o als seus fills, que desconeixien el català i el castellà.

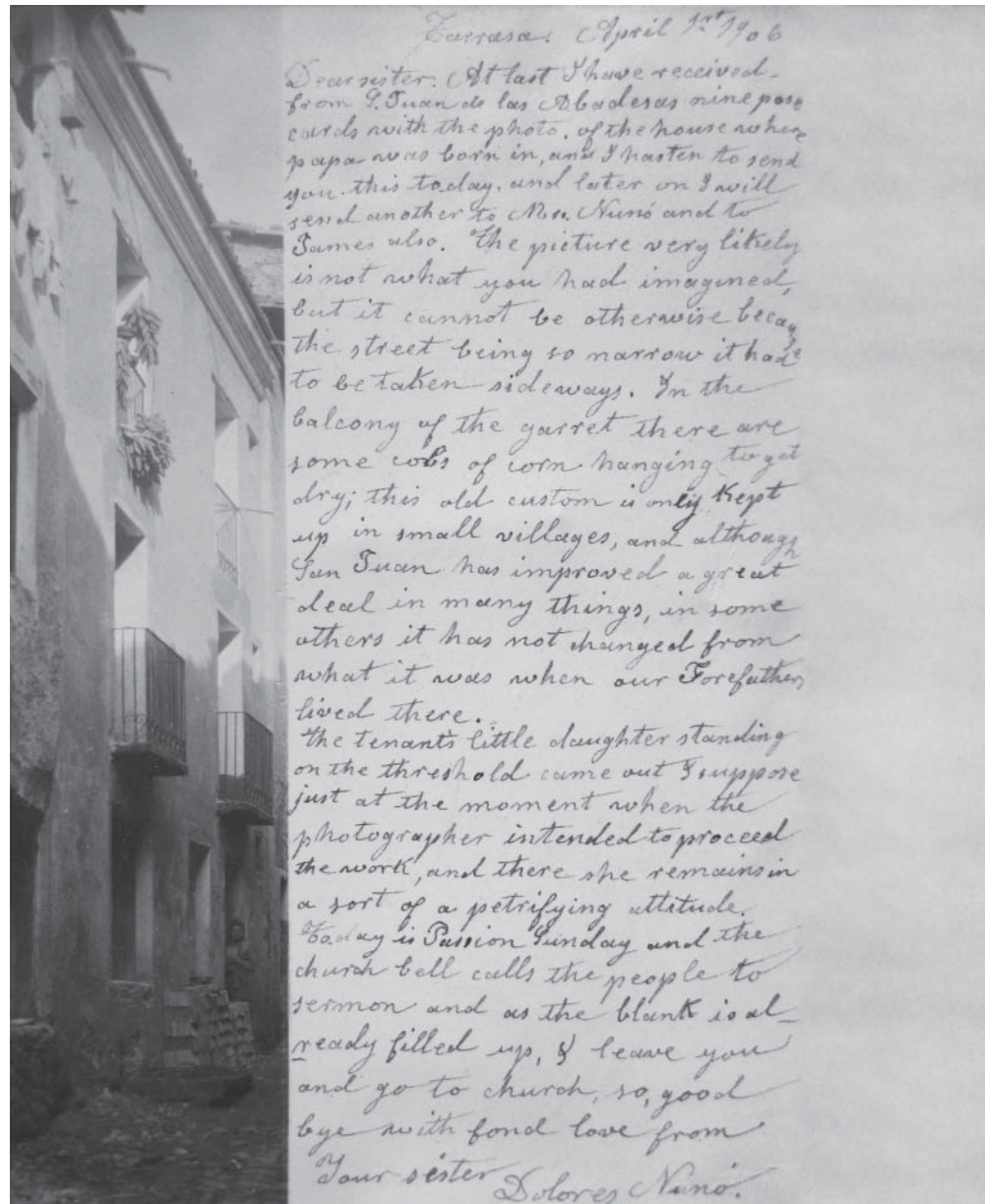
NONÓ VS. NUNÓ

Una singularitat del protagonista d'aquest estudi és el fet que el seu cognom fos Nunó, a diferència del cognom Nonó que portaven el seu germà Joan i tots els seus avantpassats. Sobre aquest canvi de cognom, Beltrán²⁰ apunta que va ser el pare de Jaume Nunó qui va canviar el cognom al seu fill, en un intent per castellanitzar-lo. Altres autors²¹ fins i tot han apuntat erròniament

¹⁹ PARASSOLS, Pablo. *Reseña Histórica de San Juan de las Abadesas*. Vic: Imp. Soler hermanos, 1859.

²⁰ BELTRÁN, Bernardino. *Op. Cit.*, p. 112.

²¹ MOLINA ÁLVAREZ, Daniel; BELLINGHAUSEN, Karl. *Mas si osare un extraño enemigo, CL*

Carta que la filla de Jaume Nunó, Dolores Nunó Taló, envia a la seva germanastra, Christine Mercedes Nunó Remington, des de Catalunya. En aquesta carta s'hi adjuntava una fotografia feta a principi del segle XX d'El Palmàs, casa natal de Jaume Nunó, juntament amb una descripció. Fons de la família Nunó.

que la paraula *nonó* en català vol dir avi²² i que la família va canviar el cognom per Nunó per tal d'evitar aquesta associació. Malauradament, aquests arguments són poc versemblants, ja que Jaume Nunó va ser batejat amb el cognom Nonó i el seu pare va morir quan ell era un infant. A més a més, Jaume Nunó va firmar amb el cognom Nonó fins, com a mínim, els 17 anys i encara, el 1851, en el contracte pel qual se l'envia a Cuba com a director de la Banda del Regimiento de Infantería de la Reina, es fa referència a la seva persona com "Jayme Nonó". No és fins a l'any 1852, en un document oficial que l'autoritzava a viatjar de Pinar del Río fins a L'Havana, on trobem la primera al·lusió escrita al cognom Nunó. Per tant, aquest canvi de cognom va ser fet de forma voluntària quan Jaume Nunó ja era adult. Al final d'aquest capítol podem veure l'evolució de la signatura de Jaume Nunó a través dels anys, corroborant el fet que va signar com a Nonó durant força temps abans de transformar-se en Nunó. Entre aquestes signatures, cal destacar la de 1841, quan en Nunó era instructor de la Banda de la Milícia Nacional a Sabadell, on podem veure un element típic de les signatures dels músics del segle XIX: la clau de sol estilitzada (i rotada 90 graus) que adorna la part inferior del seu nom.

La primera al·lusió al cognom Nunó la veiem en Bernat Nunó, el suposat oncle de Jaume, que emprava aquest cognom des de principi de la dècada de 1830 i, possiblement, des d'abans. És lògic pensar, doncs, que va ser Bernat Nunó l'artífex d'aquest canvi de cognom i que Jaume Nunó el va adoptar, tot i la recança que això produïa al seu germà Joan que, com comenta Beltrán²³, va insistir-li encaridament a no abandonar la grafia Nonó²⁴. Com ja s'ha comentat, aquest canvi de Nonó per Nunó vindria donat per un intent

aniversario del Himno Nacional Mexicano (1854-2004). Secretaria de Cultura de la Ciutat de Mèxic, 2004.

²² Els autors deuen haver barrejat el català amb l'italià, on la paraula *nonno* vol dir avi.

²³ BELTRÁN, Bernardino. *Op. Cit.*, p. 114.

²⁴ Fins i tot, en una de les últimes cartes que Joan Nonó envia a Jaume Nunó, el 17-X-1878, encara es refereix a ell amb el cognom Nonó.

de castellanització del cognom amb la finalitat de desvincular-lo del seu origen francès. Aquest motiu té certa lògica si es tenen en compte els esdeveniments polítics que s'havien esdevingut a principi del segle XIX. Durant els anys 1808-1814, Espanya va ser envaïda per França en la que es coneix com la Guerra del Francès. Aquesta maniobra militar, part del pla expansionista de Napoleó, tenia com a finalitat atacar Portugal, país que donava suport a Anglaterra (un dels principals enemics de França). Per aquesta raó, França va demanar "permís" a Espanya, a través del Tractat de Fontainebleau, per creuar la Península Ibèrica i atacar Portugal des de terra (òbviament, a canvi d'una porció del territori portuguès com a recompensa per la col·laboració). Malauradament, Napoleó va aprofitar que tenia el seu exèrcit desplegat per bona part de Catalunya per iniciar una conquesta ràpida de la Península Ibèrica, que acabaria amb la coronació del seu germà, Josep Bonaparte, com a rei d'Espanya. Aquest conflicte armat entre francesos i catalans va donar lloc a durs enfrontaments, com la batalla del Bruc o el setge de Girona, i a una intensa guerra de guerrilles que va acabar despertant un fort sentiment d'animadversió vers els francesos. Altres episodis bèl·lics amb els francesos, com la invasió dels Cent Mil Fills de Sant Lluís, enviats per la Santa Aliança l'any 1823 per restaurar el monarca absolutista Ferran VII, també van contribuir a amplificar aquest rebuig per tot allò que vingués de l'altre costat dels Pirineus. Fins i tot, el règim de terror que es va instaurar a Catalunya, i en particular a Barcelona, durant els anys 1827-1832, de la mà del governador d'origen francès Charles d'Espagnac, que Ferran VII havia nomenat, seria un motiu suficient per amagar qualsevol traça francesa del cognom Nonó.

Bernat Nunó era un personatge amb un cert prestigi social, era advocat i la seva família tenia un negoci de sedes a la Ciutat Comtal. És possible que no li convingués exhibir un cognom que tingués una pronunciació afrancesada ja que els seus interessos se'n podrien ressentir i, per aquest motiu, decidís modificar lleugerament el seu cognom, conferint-li una sonoritat més ibèrica. Donats els deficients mecanismes de cens i d'identificació de la població que encara existien a principi del segle XIX, aquest canvi de Nonó a

Nunó va trigar a penetrar en el teixit burocràtic encara fins a la generació següent²⁵. És per això que es poden trobar referències tant a Bernat Nonó²⁶ com Nunó²⁷.

En els últims anys de la seva vida, Jaume Nunó va desenvolupar una passió per la genealogia, compartida amb la seva segona muller, Kate C. Remington. En aquest afany per descobrir els seus orígens, va posar-se en contacte, a través de la seva filla Dolores, amb el prevere Ramon Ferrer, que li va facilitar tota la informació que hi havia als arxius del monestir sobre la família Nonó. Tot i que la hipòtesi que la família Nonó descendeixi d'immigrants rossellonesos durant el segle XVI és la més plausible, Jaume Nunó va mantenir correspondència amb el pintor italià Luigi Nono²⁸ (1850-1918) amb la intenció d'esbrinar si hi havia alguna connexió entre els Nonó catalans i els Nono italians. Malauradament, aquesta conjectura té poc fonament ja que no hi ha documentades migracions importants d'Itàlia cap a Catalunya durant els segles XV-XVI i els cognoms difereixen en la seva tònica, apuntant a un possible origen diferent.

1839

1841

1884

1901

Diverses signatures de Jaume Nonó/Nunó: (1839) portada del *Trisagi* a 3 o 4 veus, (1841) carta dirigida al cap de la Milícia Nacional de Sabadell, (1884) portada del *Te Deum* en Fa major, (1901) carta dirigida a Enrique de Olavarría y Ferrari.

²⁵ La primera persona inscrita amb el cognom Nunó seria la filla que Jaume Nunó va tenir amb Dolores Taló: Dolores Nunó.

²⁶ Cens electoral publicat a FUSTER SOBREPÈRE, Joan. *Barcelona a la dècada moderada (1843-1854)*. Barcelona: Tesi doctoral, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, 2004.

²⁷ Anunci del Liceo de Isabel II a *El Guardia Nacional*. Barcelona, 14-IV-1839.

²⁸ No s'ha de confondre amb el seu nét, que també portava el mateix nom, el famós compositor venecià Luigi Nono (1924-1990).

3

Estudis i primeres feines (1834-1853)

Després de la pèrdua dels seus progenitors, Jaume Nunó va quedar sota la tutela del seu oncle Bernat, que es va encarregar que rebés una educació musical sòlida a Barcelona i Itàlia. De tornada a Catalunya, va viure a Sabadell i Terrassa, on va dirigir diverses orquestres locals i bandes militars fins que, l'any 1851, va rebre l'encàrrec de viatjar a Cuba, encara colònia espanyola, amb la Banda del Regimiento de Infantería de la Reina. Enrere deixava Catalunya i la seva família, que no tornaria a veure fins al cap de 25 anys.